

УДК 378:37.011.3–051:81'243
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.113-116

Пупена Вікторія Юрївна

здобувач третього освітньо-наукового рівня
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
victoria.pupena@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6901-4449>

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. Формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, що виявляється в орієнтації на гуманістичні принципи, прагненні до пізнання, розкритті сутнісного потенціалу та духовному вдосконаленні, є ключовою особистісно розвивальною установкою їхньої іншомовної освіти. Мета статті: обґрунтування та структурування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкритті сутності її структурних складників. Застосовані методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження; абстрагування, систематизація, порівняння та зіставлення, теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури щодо вивчення наукового фонду; індуктивно-дедуктивні методи, узагальнення для визначення структури гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкриття сутнісних характеристик досліджуваного педагогічного явища, його закономірностей, функціонування та розвитку. З урахуванням комплексного характеру гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, визначаємо її структурні компоненти: аксіологічний (сукупність ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, світобачення, інтересів, професійних устремлінь), когнітивний (лінгвістичні знання та відповідні їм навички, пов'язані з лексичним, фонетичним, граматичним аспектами іноземної мови), інтерсоціальний (сукупність інтегральних, гуманістичних (інтерсоціальних) умінь, інтерсоціальна спрямованість наукового світогляду студентів; рефлексивний (критичність мислення у процесі навчання іноземної мови, рефлексивна культура майбутніх учителів іноземної мови та творча активність і готовність до інноваційної діяльності, самостійна творча позиція, прагнення до творчого самовдосконалення).

Ключові слова: гуманітарна культура, структура, іноземна мова, гуманізація, майбутні учителі.

Вступ. В умовах мінливого нестабільного світу освіта є одним з основних механізмів підвищення якості життя та вдосконалення якостей людини. Особистісно-професійні якості формуються та набувають в процесі навчання та виховання, самоосвіти й самовиховання, ознайомлення і взаємодії з цінностями цивілізації та культури, становлення особистісного досвіду [1]. Проблема якості освіти актуалізує питання змісту освіти, що пов'язано з проєктуванням та реалізацією цілей освіти й освітніх реформ [2, с.170]. Розвиток гуманітарної культури особистості висувається актуальною стратегічною метою професійної освіти, досягнення якої забезпечується зокрема й за допомогою іншомовної освіти. Зміст іншомовної освіти у вищій педагогічній школі спрямовується на забезпечення досягнення поставлених цілей і відповідність вимогам соціального замовлення щодо якості професійно-педагогічної підготовки студентів та до рівня загальної, зокрема гуманітарної та професійної культури майбутніх учителів для інтеграції в глобальний інноваційний освітній простір. Предметне та діяльнісне наповнення змісту іншомовної освіти майбутніх учителів іноземної мови є ефективним засобом розкриття й розширення когнітивного, гуманітарного, гуманістичного та творчого потенціалу студентів, удосконалення і гармонізації особистості майбутніх учителів на основі культурної самоідентифікації та самодетермінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях ведуться активні наукові пошуки, які стосуються гуманізації та гуманітаризації вищої освіти. Так, науковцями (В.Андрущенко, І.Зязюн, М.Євтух, В.Кремень, В.Луговий, В.Майборода, О.Сухомлинська й ін.) окреслено методологічні та теоретичні історико-педагогічні, філософські дослідження гуманітаризації вищої освіти; визначено особливості розвитку понять «гуманізація» та «гуманітаризація освіти» (І.Бех, М.Волощук, В.Гриньова,

О.Глузман, С.Гончаренко, О.Дубасенюк, Ю.Пелех, Н.Ничкало, С.Сисоєва та ін.); осмислено загальнопедагогічні та методичні аспекти розвитку вищої освіти, а також засоби гуманізації освітнього процесу, формування гуманістичних цінностей здобувачів вищої освіти (Т.Байбара, Н.Бібік, В.Бондар, М.Вашуленко, П.Гусак, О.Дубасенюк, М.Карпенко, Н.Кічук, В.Мисюра, О.Савченко, Л.Хоружа та ін.). Водночас зміна вимог сучасного суспільства до професійних якостей майбутніх учителів іноземної мови актуалізує проблему переходу професійної педагогічної галузі до нової концепції освіти, яка ґрунтується на принципах гуманізму. Тому актуалізується проблема формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, визначення її структурних компонентів та розкриття їхньої сутності.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні та структуруванні гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкритті сутності її структурних складників. Для досягнення мети застосовані наукові **методи дослідження**, які створюють методологічні засади обраного дослідження, зокрема: аналіз психолого-педагогічної літератури на тему дослідження; абстрагування, систематизація, порівняння та зіставлення, теоретичний аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури щодо вивчення наукового фонду; індуктивно-дедуктивні, узагальнення для визначення структури гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, розкриття сутнісних характеристик досліджуваного педагогічного явища, його закономірностей, функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація освіти у закладах вищої освіти за допомогою координації соціально-гуманітарних, загальнонаукових, загальнопрофесійних дисциплін і дисциплін спеціального циклу спрямована на забезпечення досягнення якості підготовки майбутніх учителів іноземної мови, які

володіють високим рівнем гуманітарної культури. Гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови відображає розвиненість раціонального пізнання та когнітивного мислення, світоглядну зрілість (сформованість комплексу філософських знань, морально-естетичних переконань та установок, емоційно-чутливих аспектів, духу). Формування гуманітарної культури пов'язано з розкриттям особистісного, соціокультурного, інтелектуального, морального потенціалу майбутніх учителів іноземної мови.

У професійній сфері гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови виявляється у методологічній, навчальній, рефлексивній і творчій діяльності. Компоненти гуманітарної культури пов'язані зі здібностями планувати, точно прогнозувати, вносити доцільні зміни у зміст діяльності, здатність вивчати і розуміти вихованців, інтегрувати їх у світ загальнолюдської культури, організувати духовно насичену діяльність. Ось чому так потрібно у професійно-педагогічній освіті орієнтуватися на формування гуманітарної культури майбутніх учителів.

Ключовою категоріальною основою феномену «гуманітарна культура» є поняття «культура», яке є фундаментальною науково-пізнавальною універсалиєю соціально-гуманітарного пізнання [3, с.181]. Гуманітарний потенціал значною мірою визначається загальною культурою особистості, обсягом та рівнем освоєних і накопичених за свідомий період життя знань, навичок та умінь [4]. Багатоелементність і різноманітність культури виявляються в таких структурних елементах: духовно-моральна культура, естетична культура, національна культура, професійна культура тощо [5, с.165]. Специфічні вияви індивідуального ставлення до явищ оточуючого середовища дають змогу виокремлювати в культурі особистості окремі складники (духовна культура, гуманітарна культура особистості, моральна культура особистості, фізична культура особистості, професійна культура особистості тощо) [6]. Окреслені складові частини культури досить самодостатні й автономні, водночас взаємопов'язані між собою в єдиному цільовому прагненні забезпечити самореалізацію та розкриття творчого потенціалу особистості, гармонізувати її взаємини із соціумом [4, с.100]. Проте характер і міра взаємозумовленості таких складників зазнає трансформації та перетворення залежно від тимчасових і ситуативних обставин життя особистості.

Узагальнюючи концептуальні підходи до визначення феноменологічного поняття «гуманітарна культура», С. Федоренко трактує гуманітарну культуру як: аспект цілісної культури, сукупний спосіб та продукт гуманістично зорієнтованої діяльності; сукупність позитивних культурних сенсів, гуманістичних орієнтацій, способів дій та їхніх результатів, пов'язаних із розумінням людини як найвищого критерію суспільного розвитку; світогляд і світовідчуття вільної особистості, яка твердо стоїть на фундаменті людяності, прагне максимально збагатити людяність власного внутрішнього світу власними вчинками та поведінкою у мультиреальному просторі особистості, соціуму та природі [7, с.2]. Натомість, Р. Олексієнко розглядає гуманітарну культуру як творчу діяльність, що визначає поведінку фахівців, стиль спілкування з людьми, ставлення до окремої людини, суспільства, людства загалом і спрямована на освоєння універсальних способів пізнання, гуманістичних технологій професійної діяльності та загальнолюдської культури [8, с.162]. Відтак, гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови відображає уявлення про те, що власна система цінностей є універсальною і придатною для всього світового досві-

ду, що дасть змогу вибудовувати власну вербальну та невербальну поведінку за її законами.

Варто констатувати, що існує певна розбіжність і щодо структури гуманітарної культури. Розглянемо деякі з них. Так, О. Овчарук виокремлює такі компоненти: когнітивно-мотиваційний компонент, що відображає комплекс ціннісних орієнтацій, переконань і якостей особистості, сукупність мотивів її життєдіяльності; комунікативний компонент, основою якого є спілкування як багатогранна та багатофункціональна система, що регулює спільну діяльність і є інструментом пізнання, що формує свідомість і самовизначення особистості в її думках та вчинках; емоційний компонент, що є показником «душевного здоров'я» особистості, що пронизує всі структурні компоненти її індивідуальної культури і є тим необхідним утворенням, без якого людина як особистість сформуватися не може»; конативний компонент, що характеризує особистість з позиції її активності, дієвості, відображає її прагнення самовдосконалення [9, с.106]. Дещо інші компоненти гуманітарної культури визначає С. Федоренко: аксіологічний (орієнтація на пріоритет загальнолюдських цінностей, ставлення до людини як до найвищої цінності); когнітивний (сукупність знань про духовний світ людини, сенс людського буття, специфічних форм людської життєдіяльності); діяльно-практичний (гуманне ставлення до людей у всіх сферах життєдіяльності – побутовій, суспільній, професійній) [7, с.4]. У дослідженні С. Матвієнко та С. Сторожук визначено такі компоненти гуманітарної культури особистості: інформаційний (знання про природу, суспільство, мислення, способи діяльності); рефлексивний (ставлення людини до світу, себе); діяльнісний (продукування нових знань, норм, цінностей, орієнтацій і значень) [10, с.161].

Враховуючи комплексний характер гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови, визначаємо такі її структурні компоненти: аксіологічний, когнітивний, інтерсоціальний, рефлексивний.

Аксіологічний компонент розглядається з позицій культуровідповідності, реалізує виховну функцію та формує моральну культуру майбутніх учителів іноземної мови. Окреслений компонент є сукупністю ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, світобачення, інтересів, професійних устремлень. Це емоційно-ціннісні новоутворення у структурі особистості, тобто ціннісний аспект змісту освіти [2, с.170]. «Іноземна мова» як гуманітарна дисципліна у вищій школі актуалізує завдання розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови як фахівців у сфері навчання й виховання підростаючого покоління. Тому аксіологічний компонент гуманітарної культури відображає таку сукупність цінностей:

- цінності спілкування іноземною мовою – розуміння значущості взаємодії та спілкування суб'єктів іноземною мовою з метою обміну інформацією, досвідом, знаннями, вміннями, результатами діяльності в різних сферах життєдіяльності;
- цінності солідарності – усвідомлення себе як представника суспільства, людства загалом чи певної групи людей, об'єднаних спільністю інтересів, діяльністю, моральними постулатами;
- цінності творчості та професійної діяльності – ставлення до професійної діяльності як значущого й суттєвого аспекту життєдіяльності; визнання необхідності прагнення творчого самовияву;
- цінності життя людини – усвідомлення та прийняття відповідальності за власне життя і життя інших людей, розуміння необхідності збереження та

зміцнення фізичного, морального (душевного), соціально-психологічного здоров'я;

– цінності громадянськості та патріотизму – виховання любові до Батьківщини, рідного краю, поважного ставлення до культурної та історичної спадщини попередніх поколінь з одночасним визнанням різноманітності багатонаціонального й полікультурного світового простору;

– цінності істини – визнання неприпустимості маніпулювання свідомістю людей і спотворення картини світу недостовірною інформацією.

Когнітивний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови відображає лінгвістичні знання та відповідні їм навички, пов'язані з лексичним, фонетичним, граматичним аспектами іноземної мови. Когнітивний компонент характеризує знання формальних норм іноземної мови, які представлені у типових фразах, зразках мовної поведінки у певних контекстах у процесі міжособистісної, міжкультурної, (квазі) професійної взаємодії іноземною мовою. Соціально-психологічна установка когнітивного компоненту гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови пов'язана з розвитком комунікативних якостей особистості студентів (умінь слухати, повідомляти інформацію, бути толерантним до іншої думки, розуміти співрозмовника, виявляти готовність і здібності до спілкування, вміння взаємодіяти, долати бар'єри у спілкуванні). Когнітивний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови відображає: знання загальних положень теорії та практики перекладу у сфері навчальної та професійної комунікації; знання щодо взаємодії з учнями як процесу міжмовної та міжкультурної комунікації; знання класифікації та пояснення специфіки використання на уроках різних видів і жанрів; знання щодо різних прийомів передачі лексичних і граматичних одиниць.

Інтерсоціальний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови пов'язаний з формуванням інтегральних, гуманістичних (інтерсоціальних) умінь; вихованням молодого покоління з новим мисленням на кшталт загальнолюдських (інтерсоціальних) цінностей, становленням інтерсоціальної спрямованості наукового світогляду студентів. Таким чином, інтерсоціальний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови відображає:

– готовність та здібності студента розмовляти іноземною мовою, що розкриваються у професійно зумовленій мовленнєвій діяльності, мовних ситуаціях різних стилістичних формацій;

– досвід творчої діяльності, що відображає готовність до відповідального вибору дій і способів вирішення професійних завдань проблемного характеру;

– особистісний досвід озайомлення, вивчення та взаємодії з іншомовною лінгвокультурою у ситуаціях практичного використання іноземної мови як інструменту занурення у міжкультурну комунікацію;

– професійна підготовленість, що відповідає регламентованим і нормативним вимогам стандартів у різних структурних виявах (комунікативна, інформаційна, розумова, регулятивна діяльність);

Рефлексивний компонент гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови характеризує критичність мислення у процесі навчання іноземної мови, рефлексивну культуру майбутніх учителів іноземної мови та творчу активність і готовність до інноваційної діяльності, самостійну творчу позицію, прагнення до творчого самовдосконалення. Виявом рефлексивного компоненту є сформованість рефлексивних якостей (обдуманість висловлювань, логічна послідовність висловлюваних суджень) і розвиненість критичного мислення.

Висновки. Формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови – безперервний процес, що орієнтує студентів на духовно-гуманістичні цінності, покликаний забезпечити особистісний та професійний розвиток майбутніх учителів, в якому органічно переплітаються гуманістичні форми діяльності студента, що поєднуються з його емоційно-чуттєвим світом і взаємовідносинами з оточуючими людьми. Багатоструктурність феномену «гуманітарна культура» дало змогу визначити такі структурні компоненти гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови: аксіологічний, когнітивний, інтерсоціальний, рефлексивний. Гуманітарна культура майбутніх учителів іноземної мови є комплексом якостей та ціннісних орієнтацій, що сприяють або перешкоджають успішному вирішенню педагогічних завдань і, відповідно, впливають на «професіоналізм діяльності». Перспективами подальших досліджень є теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування гуманітарної культури майбутніх учителів іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Ніколаєва С. Сучасні підходи до реалізації міжкультурної іншомовної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Вип.162 (66). С.31–36.
2. Onishchuk I. Foreign language education as philosophical, social, psychological and pedagogical category. *The modern higher education review*. 2017. Vol. 2. P.168–173.
3. Ткаченко Н.М. Методика формування професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов у педагогічних закладах вищої освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. 2018. Вип. 3. С.180–183.
4. Черньонков Я.О. Професійна культура майбутнього вчителя іноземних мов: формування та діагностика: моногр. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. 190 с.
5. Chipaco F., Branco M.L. Professional culture and teacher professionalism in higher education. *EDULEARN18 Proceedings*. 2018. P.163–168.
6. Arnautov A., Shubkina O., Gafurova N., Osipova S. Professional culture of the future specialist in the context of sustainable development. In V.Chernyavskaya, N.Kuße. Professional culture of future specialist, 2018. Vol. 51. P.1008-1015.
7. Федоренко С.В. Концептуальні підходи до визначення феноменологічного поняття «гуманітарна культура». *Психолого-педагогічні науки*. 2012. Вип. 5. С.1–4.
8. Олексієнко Р.В. Гуманітарна культура як невід'ємна частина сучасної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип.1 (76). С.160–165.
9. Овчарук О.В. Особистість у просторі культури: навчальний посібник. Київ: НАКККіМ, 2019. 136 с.
10. Матвієнко С., Сторожук С. Вища гуманітарна освіта та можливості формування моральної особистості в умовах сучасного суспільства. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип.1–2 (139–140). С.158–168.

References

1. Nikolayeva, S. (2018). Suchasni pidkhody do realizatsiyi mizhkul'turnoyi inshomovnoyi osvity [Modern approaches to the implementation of intercultural foreign language education]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 162 (66), 31–36. [in Ukrainian].

2. Onishchuk, I. (2017). Foreign language education as philosophical, social, psychological, pedagogical category. *Modern higher education review*, 2, 168-173.
3. Tkachenko, N.M. (2018). Metodyka formuvannya profesiynoho imidzhu maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov u pedahohichnykh zakladakh vyshchoyi osvity [Method of forming the professional image of future teachers of foreign languages in higher educational pedagogical institutions]. *Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity*, 3, 180–183. [in Ukrainian].
4. Chern'onkov, Ya.O. (2007). *Profesiyna kul'tura maybutn'oho vchytelya inozemnykh mov: formuvannya ta diahnostyka* [Professional culture of the future teacher of foreign languages: formation and diagnostics]. Imeks-LTD. [in Ukrainian].
5. Chipaco, F., & Branco, M.L. (2018). Professional culture and teacher professionalism in higher education. *EDULEARN18 Proceedings*, 163–168.
6. Arnautov, A., Shubkina, O., Gafurova, N., & Osipova, S. (2018). Professional culture of the future specialist. in the context of sustainable development. In V.Chernyavskaya, & H.Kuße (Eds.), *Professional Culture of the Specialist of the Future*, 51. (pp.1008–1015). Future Academy.
7. Fedorenko, S.V. (2012). Kontseptual'ni pidkhody do vyznachennya fenomenolohichnoho ponyattya «humanitarna kul'tura» [Conceptual approaches to defining the phenomenological concept of «humanitarian culture»]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*, 5, 1–4. [in Ukrainian].
8. Oleksiyenko, R.V. (2017). Humanitarna kultura yak nevidyemna chastyna suchasnoyi osvity [Humanitarian culture as an integral part of modern education]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka*, 1 (76), 160–165. [in Ukrainian].
9. Ovcharuk, O.V. (2019). *Osobystist' u prostori kul'tury* [Personality in the space of culture]. NAKKKiM. [in Ukrainian].
10. Matviyenko, S., & Storozhuk, S. (2015). Vyshcha humanitarna osvita ta mozhyvosti formuvannya moral'noyi osobystosti v umovakh suchasnoho suspil'stva [Higher humanitarian education and the possibilities of forming a moral personality in the conditions of modern society]. *Mul'tyversum. Filosofs'kyi al'manakh*, 1–2 (139–140), 158–168. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2022 р.

Стаття прийнята до друку 10.10.2022 р.

Pupena Victoria

PhD Student, specialty 011 Educational, pedagogical sciences
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

CONCEPT, CONTENT AND STRUCTURE OF HUMANITARIAN CULTURE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Abstract. The formation of the humanitarian culture of future foreign language teachers, displayed in the orientation to humanistic principles, the desire for knowledge, the disclosure of essential potential and spiritual improvement, is a key personally developing attitude of their foreign language education. The purpose of the article: scientific substantiation and structuring of the humanitarian culture of future foreign language teachers, revealing the essence of its structural components. Methods applied: analysis of psychological and pedagogical literature on the research topic; abstraction, systematization, comparison and juxtaposition, theoretical analysis and generalization of data from scientific and methodological literature regarding the study of the scientific fund; inductive-deductive methods, generalization to determine the structure of the humanitarian culture of future foreign language teachers, revealing the essential characteristics of the studied pedagogical phenomenon, its regularities, functioning and development. Taking into account the complex nature of the humanitarian culture of future foreign language teachers, we define its structural components: axiological (a set of value orientations, views, beliefs, worldview, interests, professional aspirations), cognitive (linguistic knowledge and corresponding skills related to lexical, phonetic, grammatical aspects of a foreign language), intersocial (combination of integral, humanistic (intersocial) skills, intersocial orientation of students' scientific outlook); reflective (critical thinking in the process of learning a foreign language, reflective culture of future foreign language teachers and creative activity and readiness for innovative activity, independent creative position, striving for creative self-improvement). Prospects for the research: theoretical substantiation of pedagogical conditions for the formation of the humanitarian culture of future foreign language teachers.

Key words: humanitarian culture, structure, foreign language, humanization, future teachers.